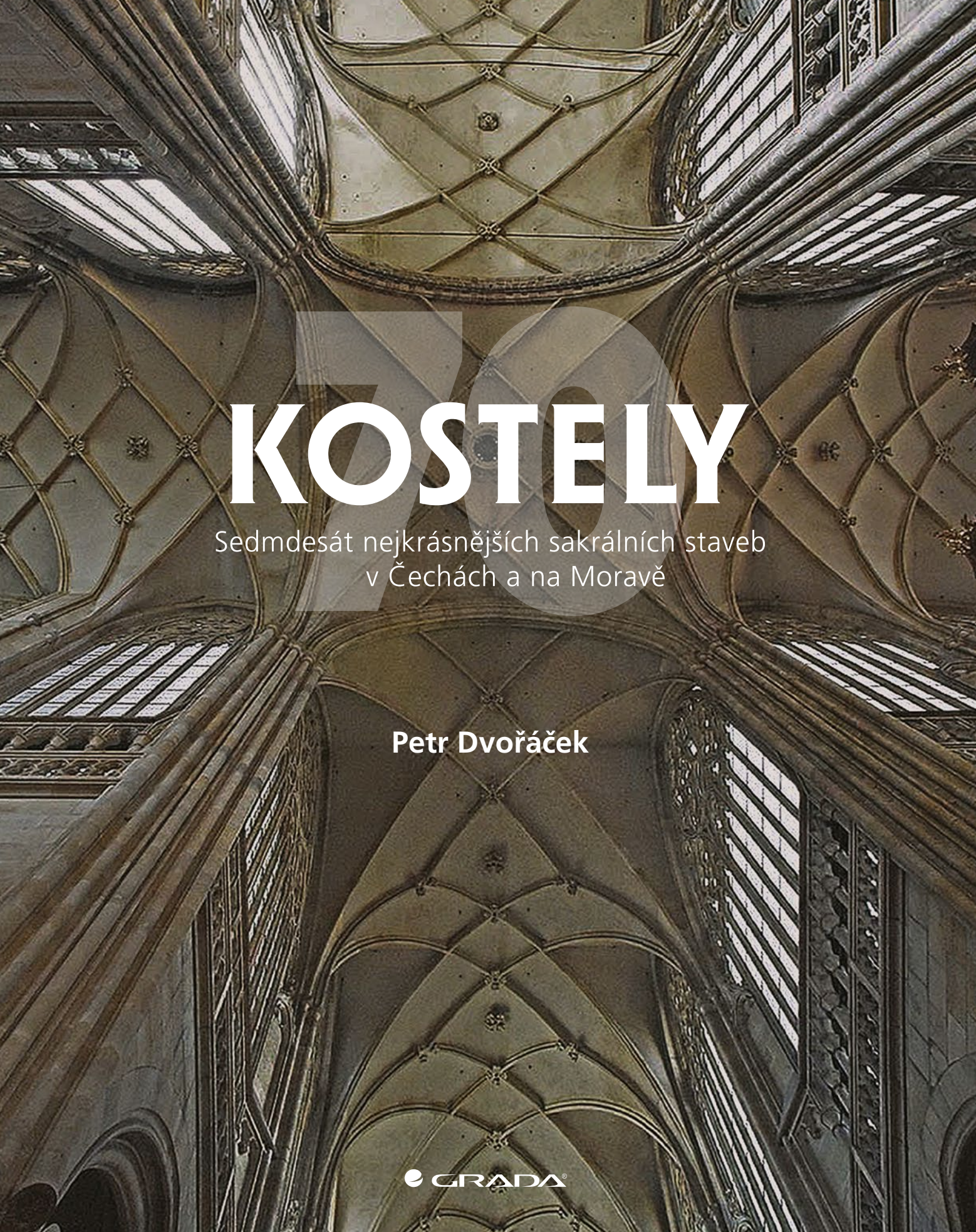

KOSTELY

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Petr Dvořáček

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy:

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Petr Dvořáček

Kostely

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

jako svou 7845. publikaci

Odpovědná redaktorka Alice Zavadilová

Text a fotografie Petr Dvořáček

Obálka a grafická úprava Petr Liška

Fotografie na obálce Petr Dvořáček

(na fotografii Katedrála sv. Víta, Vojtěcha, Václava)

Počet stran 304

První vydání, Praha 2020

Vytiskla Tiskárna Resl

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Design © Grada Publishing, a.s., 2020

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-1978-3 (pdf)

ISBN 978-80-271-2050-5 (print)

KOSTELY

Sedmdesát nejkrásnějších sakrálních staveb
v Čechách a na Moravě

Petr Dvořáček

Obsah

1.	Budeč Rotunda sv. Petra a Pavla	7
2.	Praha – Pražský hrad Bazilika sv. Jiří	11
3.-4.	Stará Boleslav Kostely sv. Václava a sv. Klimenta	15
5.	Znojmo Rotunda sv. Kateřiny	19
6.	Říp Rotunda sv. Jiří a sv. Vojtěcha	23
7.	Záboří nad Labem Kostel sv. Prokopa	27
8.	Řeznovice Kostel sv. Petra a Pavla	31
9.	Cheb Kaple sv. Martina, Erharda a Uršuly	35
10.	Jakub Kostela sv. Jakuba	39
11.	Tismice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	43
12.	Mohelnice nad Jizerou Kostel Nanebevzetí Panny Marie	47
13.	Teplá Klášterní kostel Zvěstování Páně	51
14.	Milevsko Klášterní kostel Navštívení Panny Marie	55
15.	Vinec Kostel sv. Mikuláše	58
16.	Třebíč Bazilika sv. Prokopa	63
17.	Vyšší Brod Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	69
18.	Předklášteří Kostel Nanebevzetí Panny Marie	75
19.	Plzeň Katedrála sv. Bartoloměje	79
20.	Brno Bazilika Nanebevzetí Panny Marie	83
21.	Hradec Králové Katedrála svatého Ducha	87
22.	Praha – Pražský hrad Katedrála sv. Víta, Václava, Vojtěcha	91
23.	Praha Kostel Matky Boží před Týnem	99
24.	Kutná Hora Chrám sv. Barbory	105
25.	Kolín Chrám sv. Bartoloměje	111
26.	Český Krumlov Kostel sv. Víta	117
27.	Brno Kostel sv. Jakuba Staršího (též Většího)	121
28.	Kájov Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	125
29.	Dolní Dvořiště Kostel sv. Jiljí	129
30.	Chvalšiny Kostel sv. Máří Magdalény	133
31.	Bechyně Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	137
32.	Soběslav Kostel sv. Petra a Pavla	141
33.	Most Kostel Nanebevzetí Panny Marie	145
34.	Louny Kostel sv. Mikuláše	149
35.	Opočno Kostel Nejsvětější Trojice	153
36.	Kralovice Kostel sv. Petra a Pavla	157

37.	Ústí nad Labem-Krásné Březno Kostel sv. Floriána	161
38.	Branná Kostel archanděla Michaela	165
39.	Brandýs nad Labem-Stará Boleslav Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	169
40.	Praha – Loreta Kostel Narození Páně s poutní loretánskou kaplí Panny Marie	173
41.	Valtice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	177
42.	Příbram – Svatá Hora Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie	181
43.	Olomouc – Svatý Kopeček Poutní bazilika Navštívení Panny Marie	185
44.	Velehrad Bazilika Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje	189
45.	Jablunné v Podještědí Bazilika sv. Vavřince a sv. Zdislavy	193
46.	Smiřice Kostel Zjevení Páně (Tří králů)	197
47.	Kuks Kostel Nejsvětější Trojice	201
48.	Lomec Poutní kostel Jména Panny Marie	205
49.	Jaroměřice nad Rokytinou Kostel sv. Markéty	209
50.	Sedlec Kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele	213
51.	Praha-Malá Strana Kostel sv. Mikuláše	217
52.	Trhové Sviny Poutní kostel Nejsvětější Trojice	223
53.	Horní Stropnice – Dobrá Voda Poutní kostel Panny Marie Těšitelky (Dobré rady)	227
54.	Tábor-Klokoty Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie	231
55.	Kladruby Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, sv. Wolfganga a Benedikta	235
56.	Želiv Klášterní kostel Narození Panny Marie	241
57.	Žďár nad Sázavou – Zelená Hora Poutní kostel sv. Jana Nepomuckého	245
58.	Křtiny Poutní kostel Jména Panny Marie	251
59.	Rajhrad Kostel sv. Petra a Pavla	255
60.	Svatý Hostýn Poutní bazilika Nanebevzetí Panny Marie	259
61.	Osek Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie	263
62.	Karlovy Vary Kostel sv. Máří Magdaleny	267
63.	Praha-Staré Město Kostel sv. Mikuláše	271
64.	Hejnice Kostel Navštívení Panny Marie	275
65.	Přeštice Kostel Nanebevzetí Panny Marie	279
66.	Kroměříž Kostel sv. Jana Křtitele	283
67.	Olomouc Katedrála sv. Václava	287
68.	Brno – Petrov Katedrála sv. Petra a Pavla	291
69.	Praha-Vinohrady Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně	295
70.	Praha-Vršovice Kostel sv. Václava	299

Úvodem

Kostely vnímáme v české krajině jako samozřejmost. Stojí téměř v každé obci, dominují návsím, náměstím a stále ještě i panoramatům měst. Kostel má pro věřící i dnes jistou výjimečnost, duchovní obsah. Přitom od počátku křesťanství i architektury, už na Velké Moravě, byl kostel i místem, k jehož stavbě a výzdobě směřovaly nejlepší lidské schopnosti, byl vrcholem stavitelství i umění. Bohu dávali lidé ze sebe to nejlepší... Kostely jsou tedy vedle místa duchovního spočinutí i kulturními poklady, jedinečnými soubory vrcholných tvůrčích výkonů své doby a místa.

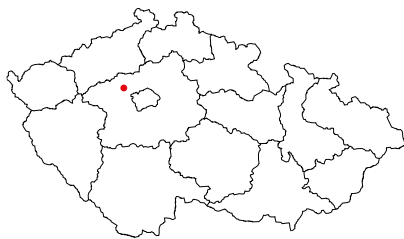
Chceme-li toto bohatství prezentovat v jediné knize, musíme se uchýlit k výběru. Vždyť kostelů a kaplí je u nás více než sedm tisíc! Vybrat z tohoto počtu jedinou setinu tak, aby reprezentovala celé toto množství napříč tisíci lety, ovšem není lehký úkol. Zejména když je třeba přihlídnout jak k významu duchovnímu, tak uměleckému, a současně se pokusit o odpovídající zastoupení jednotlivých slohových období i regionů. Jsou jistě chrámy, jejichž význam je takový, že je prostě nelze vynechat. U jiných však může být zařazení (nebo nezařazení) do výběru sporné. Spokojme se tedy s tím, že všechny jsou reprezentativními zástupci své doby, uměleckého slohu, typu nebo díla architekta.

Knihy má poskytnout nejen základní textovou a obrazovou informaci o historii, architektuře a výzdobě jednotlivých kostelů, ale i možnost sledovat na příkladech vývoj sakrální architektury od jejich předrománských počátků až po meziválečnou modernu. Proto je řazení chronologické. Zvláštním případem jsou kostely, které prošly přestavbami. Pokud šlo o zásadní změnu, při níž převážil sloh přestavby nad původní stavbou, je takový kostel zařazen dle doby jeho přestavby. Tak je tomu třeba u Santiniho přestaveb gotických klášterních kostelů nebo u neogotických přestaveb katedrálních kostelů v Brně a Olomouci. Naproti tomu třebíčská bazilika je zařazena na pomezí románského a gotického slohu, protože barokní úprava středověkou architekturu nepotlačila.

Kostely jsou u nás návštěvníky stavebních památek poněkud opomíjeny. Snad i proto dosud chyběla přehledná publikace nabízející reprezentativní soubor těchto klenotů kulturní historie. Je to jedinečné kulturní dědictví, které stojí za poznání. V knize, ale především na místě, kam snad kniha čtenáře zavede. Protože teprve tam čeká jedinečný *genius loci*, duch místa, který je vždy nezaměnitelným součtem posvátné úcty a obdivuhodného uměleckého vzepětí. Což nenajdeme v žádném muzeu, v žádné galerii.

Petr Dvořáček

Budeč

Rotunda sv. Petra a Pavla

Budečská rotunda z přelomu 9. a 10. století je nejstarší dochovanou stavbou v Českých zemích. Předrománská je však pouze loď, věž k ní byla přistavěna až ve 12. století.

Kde jinde bychom měli začít svou pouť po nejpamátnejších, nejposvátnějších nebo nejkrásnějších kostelích než zde, u naší nejstarší dochované stavby a tedy i nejstaršího stojícího kostela. Skromné pozůstatky velkomoravských kostelů jsou sice starší, podobně jako nejstarší český kostel na Bořivojově Levém Hradci, to však jsou už jen archeolo-

gické památky. V budečské rotundě však můžeme stanout na místě, kde se modlil mladý budoucí kníže a světec Václav i jeho divoký bratr Boleslav, také jejich otec Vratislav a babička Ludmila. Zde můžeme putovat v čase o jedenáct století zpět, do dob formování a emancipace českého státu, do dob, kdy na odlehlejších místech České kotliny ještě slovanští pohané vzývali svá stará božstva a Přemyslovská knížata šířila svou stále ještě novou víru ohněm a mečem současně se svou mocí.

Hradiště Budeč leželo nějaké tři hodiny cesty západně od Prahy, nedaleko dnešní obce Zákolany. Je písemně doloženo, že v 10. století už patřilo mezi nejvýznamnější opěrné body Přemyslovců. Rotundu svatého Petra (patrocinium sv. Pavla je až renesančního původu) založil kníže Spytihněv I. mezi léty 895 a 905. Z té doby pochází pouze zdivo lodi zužující se směrem vzhůru na mírně oválném půdorysu. "Homolovitý" tvar odlišuje předrománskou Spytihněvovu rotundu od přesně válcovitých románských staveb. Na tuto loď původně navazovala i podkovovitá apsida, tu však roku 1663 nahradil pravoúhlý barokní presbytář s přílehlou sakristií. Románská věž byla k rotundě přistavěna ve 12. století. V druhé polovině 10. století byl založen druhý budečský kostel zasvěcený Narození Panny Marie, ten byl však za josefínských reforem zrušen, po čase zbořen a dnes je zde jen jeho půdorys vyznačený kamennou dlažbou.

V interiéru na nás sice dýchne raný středověk, je to však spíš strohou působivostí prostoru lodi, než jejím zařízením, protože to je většinou mnohem mladší. Už spojení mezi kněžištěm a lodí je zaklenuto gotickým lomeným obloukem. Kazatelna je renesanční z roku 1585, zdobená dvěma reliéfy Dobrého pastýře a patronů kostela sv. Petra a Pavla.

Budečská rotunda by zůstala pouhou pozoruhodností, jen tou naší nejstarší kamennou stavbou, kdyby nebylo národního obrození. Ten příběh však začíná mnohem dřív. Svatováclavské legendy se totiž zmiňují o tom, že na Budči v mládí pobýval a učil se pozdější kníže Václav. Například v legendě *Crescente fide* se píše: „*Jeho otec blahoslavený kníže Vratislav poslal jej do hradu jménem Budeč, aby ho tam cvičil v Žaltáři jistý kněz zvaný Učen.*“ Této zmínky se chopil kronikář Václav Hájek z Libočan, dnes známý svou bujnou fantazií, a barvitě vylíčil Budeč jako pradávnné centrum slovanské vzdělanosti, jehož původ sahá až k bájnému knížeti Krokovi a jeho dcerám: „*V roce 678 Krok založil pevný hrad nad zákolanským potokem. Zde se narodily*

Druhý budečský kostel Narození Panny Marie se dochoval jen v půdorysu.

Kazi, Teta a Libuše, sem chodily vědmy ze širokého okolí, by se učily tajným uměním... A protože se zde budila jejich mysl a také se učily věštit, čili poznávat budoucnost, bylo hradiště nazváno Budeč.“ Něco takového ovšem nemohli obrozenci nechat bez povšimnutí, a tak vstoupila budečská „praslovanská škola“ do národní mytologie. V polovině

19. století inspirovala pedagoga Karla Slavoje Amerlinga k založení české průmyslové školy, projekt však ztroskotal na nedostatku peněz. Symbolický význam místa ovšem trval. Vrcholem obnovené slávy byl pro Budeč rok 1905, kdy proběhly rozsáhlé celonárodní oslavy spojené s miléníem trvání rotundy. S mýtem se ovšem občas setkáme dodnes – pro romanticky založené milovníky slovanství je Budeč stále Avalonem západních Slovanů.

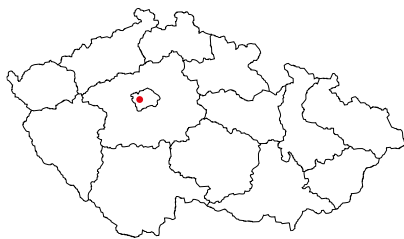
Ale vraťme se ještě v čase do přemyslovských dob. Raně středověký význam hradiště netrval dlouho. Jak dokládá archeologie, fortifikace se začaly rozpadat už koncem 11. století a v následujícím století mizí i písemné zmínky o něm. Ostrožna byla ještě nějaký čas osídlena, postupně se však vylidňovala, až zůstaly jen

zbytky valů a oba kostely. Z poslední středověké zprávy o Budči ze 13. století se dozvídáme, že královna Kunhuta darovala osadu vysehradské kapitule. Budečská rotunda si musela na novou pozornost a úctu počkat osm století, aby se nakonec stala národní kulturní památkou a vstoupila do učebnic, ač zřídlem praslovanské moudrosti nikdy nebyla.

Románskou loď spojuje s mladším presbytářem otvor zaklenutý gotickým lomeným obloukem.

Praha – Pražský hrad

Bazilika sv. Jiří

Nejstarší dochovaný kostel na Pražském hradě a jeden z nejstarších u nás se skromně ukrývá za barokním průčelím a dopřává pozornosti turistů svému slavnému sousedu – katedrále sv. Víta. Chceme-li ocenit tuto výjimečnou románskou památku, musíme kostel obejít (možné je to jenom zčásti, kolem renesančního jižního portálu, který však stojí za to) a pak vejít dovnitř.

Trojlodní baziliku založil Vratislav I. nejspíš roku 920 jako druhý kostel v Praze a byl v bazilice později i pohřben. Vysvěcena však byla až roku 925 v souvislosti s přenesením ostatků svaté Ludmily z Tetína. Prý snad mělo jít původně o kostel biskupa nové pražské diecéze, tato funkce však připadla sousední rotundě sv. Víta. Bazilika měla být nadále kostelem nově založeného kláštera benediktinek, prvního kláštera v Čechách, jehož abatyší se stala Mlada, sestra zakladatele kláštera Boleslava II. Tomuto nejstaršímu dochovanému kostelu v knížecím sídle

Reliéf sv. Jiří v tympanonu renesančního jižního portálu je kopií pozdně gotického originálu.

Na klenbě kněžiště se dochovala část nástěnných maleb z 12. století.

Abatyše Anežka Přemyslovna na reliéfu, který nechala zhotovit roku 1220. V jeho pravém křídle je vyobrazen Přemysl Otakar I.

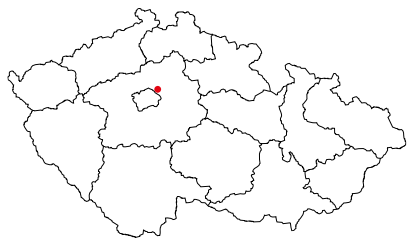
však patří jen základy dnešní stavby. Klášter i kostel vyhořel v bouřlivé době následnických sporů za obléhání Prahy Konrádem Znojenským roku 1142. Přibližně dnešní podobu dala bazilice radikální přestavba, vlastně spíš novostavba na starých základech, po tomto požáru. To už vládl stavitelskému umění pokročilý románský styl formovaný podle vzorů západních kulturních center.

Za Anežky Přemyslovny byla přistavěna kaple sv. Ludmily jižně vedle kněžiště. Ve 14. století proběhly gotické úpravy baziliky a přestavba kláštera. Už ve století následujícím však přišlo zrušení husity. I poté, za Zikmunda Lucemburského, byl klášter po dalším požáru obnoven. Na začátku 16. století byl zbudován renesanční „dvojité“ jižní portál, který tak patří k prvním projevům renesančního slohu u nás. Reliéf sv. Jiří v tympanonu je ovšem kopií pozdně gotického originálu.

Roku 1541 bazilika vyhořela potřetí. Při opravách byly nově vyzděny klenby a vrcholy věží uzavírajících úzké boční lodi. Štíhlejší – severní – se říká Eva, mohutnější – jižní – Adam. Výraznou změnu přineslo baroko. Koncem 17. století byla hlavnímu západnímu průčelí představena nová barokní fasáda, pravděpodobně dílo Francesca Carattioho, a v roce 1722 přistavěna kaple sv. Jana Nepomuckého (František Maxmilián Kaňka). Také interiér byl částečně barokizován. Obnovou podle nových zásad památkové péče byl v letech 1888–1918 pověřen významný puristický architekt Ludvík Láblér, který nechal odstranit většinu pozdějších prvků a obnovit raně středověký vzhled s výjimkou barokního průčelí, které zachoval. Díky tomu má dnes interiér románský charakter evokující dobu po požáru Pražského hradu v roce 1142.

V interiéru na klenbě kněžiště a v apsidě se dochovala část nástěnných maleb z 12. století s náměty Nebeského Jeruzaléma, postavy Ježíše Krista, Panny Marie a sv. Jana Evangelisty. V bazilice jsou pohřbena přemyslovská knížata 10. a 11. století. Pravděpodobně jde o Jaromíra a Boleslava II. nebo Oldřicha. Tumba zakladatele kostela knížete Vratislava I. má gotický nástavec z 15. století. Tumba sv. Ludmily v kapli, která je jí zasvěcena, pochází ze třetí čtvrtiny 14. století. Socha ležící svěťice a dalších postav stojících v arkádových polích je hodnotným dílem parléřovské huti. Bazilika tak reprezentuje nejstarší období Pražského hradu, což důstojně dotvářejí cenné umělecké doplňky z mladších slohových období, instalované muzejním způsobem. Návštěva toho památného kostela by tak měla být součástí základního vzdělání každého, kdo se zajímá o českou historii.

Stará Boleslav

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta

Kostely sv. Václava a sv. Klimenta stojí v těsném sousedství.

Stará Boleslav, dnes část dvojměstí s Brandýsem nad Labem, patří k nejpmátnějším místům našich dějin. Vděčí za to ovšem krvavé události, vraždě knížete a pozdějšího národního světce Václava. Dávná

svatováclavská tradice učinila toto jinak nevýznamné městečko prvním a snad nejslavnějším poutním místem ve středověkých Čechách.

Přemyslovské hradiště bylo na soutoku řek Labe a Jizery založeno na počátku 10. století jako jeden ze strážních hradů původního území Přemyslovců při vstupu ze staré zemské stezky, později zvané Žitavská. Už v 10. století tu stál kostel sv. Kosmy a Damiána. Právě u jeho dveří byl r. 935 kníže Václav zavražděn družiníky svého bratra Boleslava. Tak to aspoň líčí svatováclavské legendy. Nejstarší kostel, pamětník této události, se ovšem nedochoval, musel postoupit místo svému nástupci, podobně jako kníže Václav, který v něm kdysi nestačil najít úkryt.

V místech jádra raně středověkého hradiště a původního kostela založil kníže Břetislav I. kolem roku 1042 románskou baziliku sv. Václava a první kolegiální kapitolu v Českých zemích. Uložil mu to papež Benedikt IX. jako pokání za válečnou výpravu do Polska. Součástí baziliky byla i krypta sv. Kosmy a Damiána, upomínající na bývalý kostel. V polovině 12. století byla pětিলodní krypta rozšířena. Z gotické úpra-

Interiér kostela sv. Václava je dnes barokní, románská je pouze krypta.

vy za vlády Karla IV. se zachoval jižní portál. Za husitských válek byl kostel poškozen a důkladně opraven až renesanční přestavbou koncem 16. století, kdy byly boční lodě nově zaklenuty. O půl století později, za třicetileté války, však Švédové zbourali severní věž a nakonec kostel vypálili, takže ani jeho renesanční podoba nebyla konečná. Barokní pře-

stavba z konce 17. století nově zaklenula i hlavní loď a zbývající věž opatřila cibulovou bání. V následujícím století ukončila stavební vývoj kostela vestavba dvojramenného schodiště mezi lodí a presbytářem. Románský charakter si po všech těchto přestavbách uchovala jen krypta. Je zaklenuta křížovou klenbou nesenou sloupy s jednoduchými krychlovými hlavicemi.

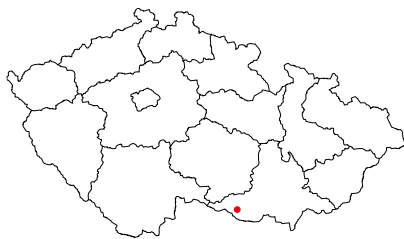
Bazilika ovšem není jediným svatostánkem v areálu někdejšího přemyslovského hradu. Koncem 11. století zde vznikly další dva kostely. Jeden z nich byl archeologicky doložen na dnešním Václavském námě-

Pětilodní krypta sv. Kosmy a Damiána připomíná svým zasvěcením původní kostel ze svatováclavských legend.

tí, kde je jeho půdorys vyznačen v dlažbě. Druhý je dodnes stojící kostelík sv. Klimenta, jehož dochovaná podoba pochází z 12. století, založen však byl ještě o století dříve. Románský jednolodní kostel s apsidou byl zřejmě součástí areálu zaniklého knížecího paláce, jak napovídá blízkost obou staveb a uvnitř stopy po tribuně, jež bývala můstkem spojená s palácem. Také tento kostel byl nejprve v husitských dobách a poté během třicetileté války poničen, takže loď musela být roku 1857 nově zaklenuta křížovou klenbou. Výjimečně cenné jsou dochované části nástěnných maleb z doby po polovině 12. století s tématem legendy sv. Klimenta a pozoruhodnými alegorickými medailony.

Znojmo

Rotunda sv. Kateřiny

Rotunda svaté Kateřiny v areálu někdejšího znojemského přemyslovského hradu není mimořádná svou architekturou. Byla by jen jednou z mnoha podobných raně středověkých staveb na našem území, kdyby nebylo její jedinečné výzdoby nástěnnými malbami z roku 1134. Vraťme se však zatím na začátek příběhu, jak se jeví z pohledu archeologie. To se ovšem musíme posunout o celá čtyři tisíciletí do minulosti!

Rotunda sv. Kateřiny je typickým
panským kostelem přemyslovských
hradišť, navenek nijak výjimečným.

Přemyslovský hrad totiž nebyl prvním osídlením tohoto místa. Lidé zde žili už v mladší době bronzové, jak dokládá mimo jiné depot sedmdesáti bronzových hřiven, který zde byl nalezen. Na nejvyšším místě skalnatého ostrohu pod rotundou byl v těch dávných dobách ve skále

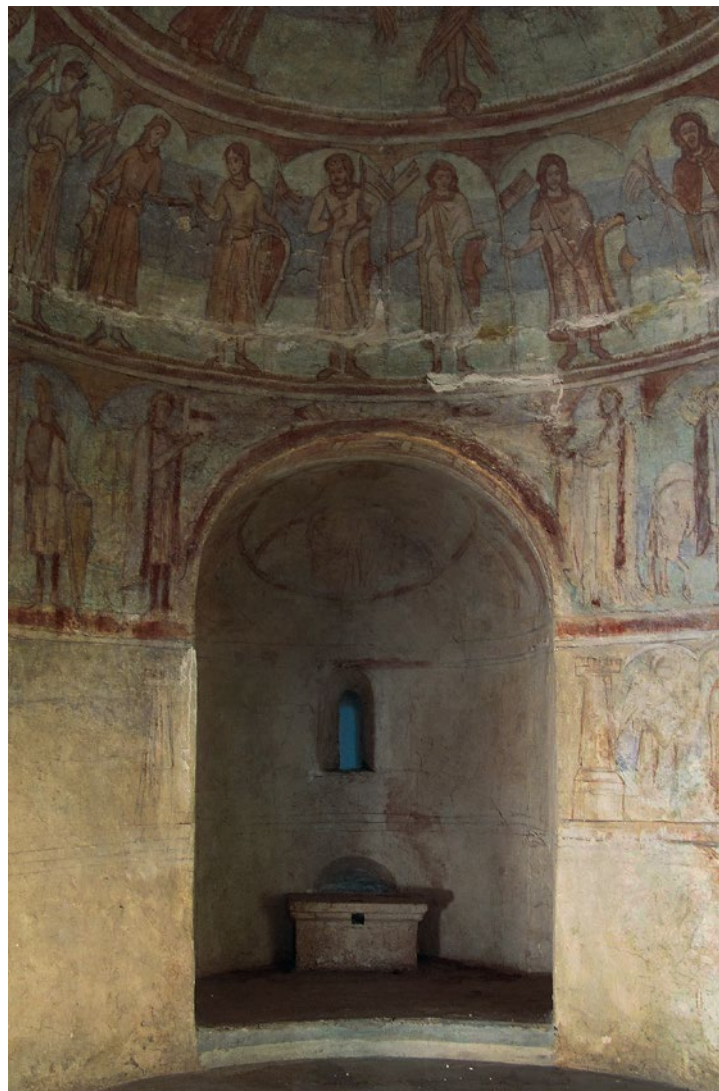
vytesán objekt. Lidé tehdy na takových místech umísťovali své svatyně. První křesťanské kostely byly často postaveny na místech už dříve uctívaných, takže v tom případě by posvátná tradice tohoto místa byla opravdu prastará.

Románská rotunda Panny Marie byla založena jako hradní kaple jednoho ze tří nejdůležitějších správních, hospodářských i kulturních center tehdejší Moravy. Znojmo bylo po zřízení moravských úředních knížectví i sídelním místem jednoho z nich. V první polovině 12. století za panování knížete Konráda Znojemského byla rotunda nově zasvěcena sv. Kateřině Alexandrijské. Ze stejné doby patrně pocházejí také malby, které jí dávají nadregionální význam. K válcovité lodi o průměru necelých sedm metrů je připojena podkovovitá apsida. Klenební kupole dosahuje výšky něco přes deset metrů. Pečlivě provedené, asi metr silné zdivo z lomového kamene je pojeno kvalitní vápennou maltou. Stavební průzkum ukázal, že klenba byla původně ukončena lucernou a celá stavba byla omítnuta.

Malby jsou výjimečné už svou kvalitou, jedinečné pak zobrazenými náměty, v nichž se přirozeně propojují křesťanské motivy s postavami světskými. Na stěnách lodi jsou uspořádány ve čtyřech pásech, v apsidě ve dvou. Ikonografický výklad biblických motivů je jasný. Například na klenbě apsidy je vyobrazen Trůnící Kristus, pod ním čtyři symboly evangelistů. Najdeme zde postavy mariánského cyklu, sv. Jana Křtitele a dvanácti apoštolů. O výklad výjevů s postavami pokládanými za přemyslovské panovníky se však vedou mezi odborníky dodnes neuzavřené spory. Jedinou světskou postavou, na jejímž určení se téměř všechny hypotézy shodují, je první český král Vratislav I. Za zmínku stojí i alternativní teorie, které pokládají tyto postavy za panovníky velkomoravské nebo symbolické postavy mytologicko-astronomického významu.

Po povýšení Znojma na město se hradní kaple stala filiálním kostelem farního chrámu svatého Michala, později klášterním kostelem klarisek a nakonec ji získalo město. Na počátku 18. století byl v předhradí zřízen měšťanský pivovar. Pouze rotunda (označená tehdy jako heidentempl, pohanský chrám) přečkala plošné bourání. Ne však z úcty ke staré svatyni. Kaple se postupně změnila v chlív, tančírnu, výčep

Mimořádnou památkou je především malířská výzdoba znojenské rotundy z roku 1134.

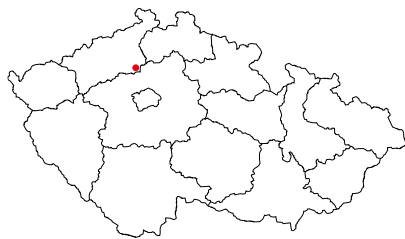

Ve třetím a čtvrtém pásu maleb jsou vyobrazeny světské postavy, zřejmě přemyslovští panovníci.

a košíkářskou dílnu. Teprve roku 1888 byla zahájena rekonstrukce a koncem 19. století poprvé byly restaurovány i malby. Rotunda postupně znovu získala původní podobu. Až v poslední době se však jí i jejímu okolí dostává pozornosti a péče odpovídající statutu národní kulturní památky evropského významu.

Říp

Rotunda sv. Jiří a sv. Vojtěcha

Rotunda na Řípu je dokladem, že toto místo mělo i v raném středověku mimořádný význam.

Symbol slovanské historie české kotliny – národní hora Říp – jejíž jméno (keltské slovo rip = hora) však odkazuje až k dávným dobám keltských Bójů, ba ještě hlouběji do minulosti, oplývá velkolepou tradicí. Nás však zajímá rotunda na vrcholku. Doba založení původního kostela není známa. Muselo to však být někdy v první polovině 11. století. O tom

svědčí mimo jiné tehdejší zasvěcení sv. Vojtěchovi, kanonizovanému v posledním roce 10. století, a skutečnost, že na počátku 12. století už byla neudržovaná stavba v rozvalinách.

Nemáme sice žádný doklad o tom, že by už před sepsáním Kosmovy kroniky byl Říp spojován s příchodem praotce Čecha a jeho družiny, není však jistě náhoda, že Soběslav I. roku 1126 oslavil své významné vítězství nad německým králem Lotharem III. v bitvě u Chlumce právě přestavbou tohoto pozapomenutého kostelíka. Pokud se přemyslovský kníže rozhodl manifestovat svou moc tady, musel mít Říp už v jeho době nějaký symbolický význam, musel být už tehdy posvátnou horou. „*Také během toho času Soběslav, kníže nejjasnější, znovu postavil zbořenou kapli, zvanou na hoře Řípu,*“ praví kronika kanovníka vyšehradského. A leccos napovídá skutečnost, že horizont viditelný z Řípu je v podstatě hranicí raného slovanského osídlení.

Obnovená rotunda je vystavěna z opukového kvádříkového zdiva a zakrytá střechami z kamenných desek. Z původních malých oken se dochovalo pouze jediné na jihozápadní straně kostela. Kruhová loď rotundy má průměr něco přes šest metrů, apsida tři a půl metru. V letech 1869–1881 proběhla puristická přestavba, která sice usilovala o obnovu románského charakteru stavby, její autenticitu však spíše poškodila.

Reliéf sv. Jiří bojujícího s drakem z roku 1874 je dílem sochaře Bernarda Otty Seelinga a původně byl umístěn nad hlavním vstupem.

Původní západní vstup byl zazděn a proražen nový jižní, okna nahrazena novými, většími. Podobně necitlivá byla bohužel i další oprava v 60. letech 20. století, při níž byl vstup opatřen portálem v neorománském stylu a novým kamenem

přezděna většina lícového zdiva, které bylo ponecháno bez omítky. Chátrání kamenné fasády měla zabránit omítka z roku 2009, která však dnes vinou špatné technologie opadává. Nevhodným zásahům neunikl ani interiér, v němž byla vybourána dřevěná kruchta s kamennými schody a vyměněna původní dlažba.

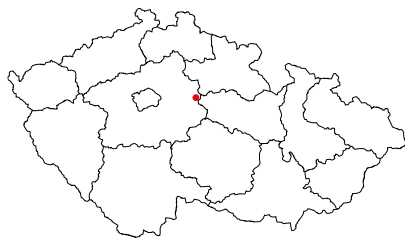
Tyto a mnohé další stavební zásahy značně pozměnily původní vzhled stavby a poškodily její památkovou hodnotu. Mimořádnost rotundy na Řípu však nespočívá ani v jejím stáří, ani v autenticitě architektury nebo umělecké hodnotě výzdoby. Její devizou je památnost místa a význam, který má pro národní vědomí. Kostel, jehož zasvěcení bylo časem změněno na sv. Jiří, se od dob Kosmových i s horou objevuje v pramenech jako jeden ze symbolů české státnosti. Oblíbeným poutním místem byl už v 17. a 18. století. Za vrcholícího národního obrození od poloviny 19. století byl Říp i dějištěm táborů

Z původního interiéru se i vinou nevhodných zásahů při opravách nezachovalo prakticky nic.

lidu a národních manifestací. Roku 1868 zde byl vyzvednut a do Prahy slavnostně dopraven jeden ze základních kamenů Národního divadla. Tradice poutí a manifestací trvá do dneška. Každoroční pouť se koná v neděli před svátkem sv. Jiří.

Záboreč nad Labem

Kostel sv. Prokopa

V malé obci nedaleko Kolína stojí zvláštní kostel, při zběžném pohledu působící jako neobvyklý, slohově nezařaditelný slepenec. Málokdo tuší, že základ jeho neobvyklého uspořádání je románský a zejména že ukrývá snad nejkrásnější románský portál v českých zemích. Než staneme v úžasu před tímto skrytým klenotem, vydejme se po stopách jeho původu. Nebude to ovšem nic jednoduchého, stejně jako u většiny venkovských románských kostelů, o nichž prameny raného středověku mlčí.

Kostel v Záboreč nad Labem měl být podle starších názorů postaven už kolem roku 1080 za vlády knížete Vratislava. Novější literatura uvádí jako zakladatele Miroslava z Cimburka, jenž v roce 1142 založil nedaleký sedlecký klášter. V obou případech však jde o hypotézy, které žádný dobový pramen nedokládá. První písemné zmínky o farním kostele, tehdy zasvěceném Panně Marii, pocházejí až z roku 1352. Založen však byl zřejmě někdy na přelomu 12. a 13. století. Tehdy ovšem neměl dnešní podobu, byla to patrová románská kaple na čtverco-

Pro vynikající úroveň řemeslného zpracování se jen stěží najde u nás srovnání.

vém půdorysu s apsidou na východní straně a hranolovou věží nad středem lodi.

Této nejstarší části byla představena nová loď, původně pokládána za barokní. V jejím zdivu však byly v roce 1949 objeveny zazděné románské sloupy se zdobenými hlavicemi, což vedlo k domněnce, že do barokní dostavby byla pojata otevřená románská sloupová předstíň, jíž náležel portál. Podobné stavby jsou známy z Francie. Poslední stavební průzkum provedený při restaurování portálu však ukázal, že i tato hypotéza byla mylná. Nová loď byla k románské kapli přistavěna v poslední třetině 16. století a do její jižní stěny byl osazen románský portál. Zřejmě byl pro svou neobvyklou krásu ceněn více než románské sloupy, které byly použity jen jako materiál obvodových zdí.

V roce 1639 byl neudržovaný kostel vypálen Švédy. Do konce století byl však barokně opraven. Tehdy dozdili pobořenou věž a zdivo lodi zesílili slepými arkádami. Roku 1700 se uvádí změna zasvěcení na sv. Petra v okovech, už o padesát let později však je patrocinium opět změněno na sv. Prokopa. Úpravy pokračovaly i v 19. století, kdy byla apside nahrazena sakristií s oratoří a vybudováno několik románských sloupů. Novodobé památkové úpravy vyvrcholily v roce 2005 restaurováním chátrajícího portálu.

Portál je skutečně mimořádným dílem, bohatstvím členění a výzdoby u nás jedinečným, a to i přesto, že je už z doby svého nového osazování poškozený a neúplný. Tím se konečně dostáváme k záhadě jeho původu. Podle starší teorie byl přenesen z původního umístění na tomto kostele, kde po představení nové lodi ztratil smysl. Podle teorie novější pocházel odjinud, snad ze zaniklého benediktýnského kláštera v Opatovicích nad Labem. Sloupky portálu spočívají na poněkud disproportionálních soklech se zbytky reliéfů. Najdeme tu dvojice zvířat se společnou hlavou na hraně nebo postavu, patrně Sirénu, s velkými copy a s rozpřaženýma rukama, třímajícíma konce ocasů. Náměty jsou neobvyklé a stáří reliéfů neznámé. Románský původ sice vyloučit nelze, pravděpodobnější však je, že vznikly až při druhotném osazení portálu v 16. století. Záklenu portálu (archivolta) je tvořen jedenácti pruty s výžlabky, s bohatou figurální, živočišnou i rostlinnou výzdobou tak mistrně kamenicky provedenou, že se u nás jen těžko hledá srovnání. Figurální scény s loveckými motivy,

Mimořádnou památku činí z kostela sv. Prokopa především nádherný portál.

V bohaté výzdobě jedenácti prutů archivoly se střídají rostlinné ornamenty s figurami lidí i zvířat.

dvě mužské postavy, osedlaný kůň, muž štvoucí chrty, ozbrojenec se štítem a kopím, psi, vepři a trkající se berani... Mezi tím ornamentální pásy s vějířovitými listy, palmetami, akanty a propletenými provazci. A ještě jedna záhada: Jedenáctý pás s šesti postavami oděnými do dlouhých rouch je z jiného materiálu než většina portálu. Nebyl snad jeho původní součástí? Nevíme, do roku 2004 byl totiž ukrytý pod nadezdívkou a nevědělo se o něm.

Interiér pozměněný řadou úprav a přestaveb nemůže nabídnout nic, co by mohlo konkurovat ohromujícím dojmu z portálu. Hlavní oltář je pseudorománský z 19. století, boční oltáře jsou barokní z roku 1722. Uvnitř jsou instalovány tři sochy z 18. století, původně umístěné venku: sv. Prokop, sv. Václav a sv. Ludmila. Unikátní architektura našeho jediného patrového románského kostela s centrálním uspořádáním je však zcela změněna novějším zastropením. Přesto můžeme jedinečný portál kostela v Záboří obdivovat s vědomím, že stojíme před pozůstatky jednoho z našich nejkrásnějších šlechtických kostelů raného středověku.